

Duško Prelević

ČALMERSOVA ODBRANA ARGUMENTA NA OSNOVU ZAMISLIVOSTI*

APSTRAKT: Modalni racionalizam je stanovište po kome se iz zamislivosti a priori može izvesti metafizička mogućnost. Jedan od najuticajnijih prigovora protiv ovog stanovišta je da postoje nužni aposteriorni iskazi, jer se čini da je zamislivo da su ovi iskazi lažni, ali da je to metafizički nemoguće. Dejvid Čalmers je, koristeći epistemičku verziju dvodimenzionalne semantike, pokazao da modalni racionalizam može da bude kompatibilan sa postojanjem nužnih aposteriornih iskaza. Takođe je ponudio relevantan smisao zamislivosti, koji se a priori može povezati sa relevantnim smislom metafizičke mogućnosti. U ovom radu se ispituje Čalmersov argument i pokazuje da je prebacivanje tereta dokaza na stranu kritičara modalnog racionalizma njegova najznačajnija odlika. Argument na osnovu zamislivosti zombija je primer koji pokazuje da modalni racionalizam može da bude efikasan na polju metafizike (to jest, može da opovrgne minimalni fizikalizam) i bez epistemičke verzije dvodimenzionalne semantike. U ovom radu se, takođe, tvrdi da konstruisanje parodije na ovaj argument, sa ciljem da se teret dokaza vrati na stranu modalnih racionalista, može da nas navede da se opredelimo između dva smisla idealne pozitivne primarne zamislivosti. Parodija je ograničena na prihvatanje "idealizovanog" smisla idealne pozitivne primarne zamislivosti, dok je argument na osnovu zamislivosti zombija moguće čitati i u "ne-idealizovanom" smislu. To čini parodiju podložnom prigovorima koje argument na osnovu zamislivosti zombija može da izbegne. Na taj način, argument na osnovu zamislivosti zombija i modalni racionalizam ostaju sačuvani.

KLJUČNE REČI: modalni racionalizam, nužni aposteriorni iskazi, epistemička verzija dvodimenzionalne semantike, argument na osnovu zamislivosti zombija, idealna pozitivna primarna zamislivost.

I. Uvod

Gledajući unazad, kroz istoriju moderne filozofije, možemo uvideti da primena metoda zamislivosti od strane filozofa predstavlja široko rasprostranjen fenomen.

* Tekst je napisan u okviru projekta "Logičko-epistemološki osnovi metafizike" koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj, i koji se vodi pod evidencionim brojem 179067. Kraća verzija, pisana na engleskom jeziku, prezentovana je na međunarodnoj filozofskoj školi za postdiplomce "Mind, World and Action" održanoj u Dubrovniku 31.VIII – 4. IX 2009. godine. Autor je stipendista Ministarstva.

To ne mora da nas čudi jer je još Dekart, projektom čistog istraživanja znanja, spojio saznavnu teoriju sa modalnim pojmovima mogućeg i nužnog. Uopšteno govoreći, argumentom na osnovu zamislivosti (*the conceivability argument*) se iz epistemološkog stava o zamislivosti nekog stanja stvari *a priori* izvodi modalni stav o mogućnosti postojanja takvog stanja stvari, da bi se na kraju izveo metafizički zaključak o samoj prirodi stvari. Metod zamislivosti se može shvatiti kao dosledna i česta primena argumenta na osnovu zamislivosti od strane jednog filozofa. Stanovište koje podržava primenu metoda zamislivosti u filozofiji, to jest, apriornog izvođenja pojma *metafizičke mogućnosti* iz pojma *zamislivosti*, naziva se “modalni racionalizam”.

U najgrubljem obliku, argument na osnovu zamislivosti se može izraziti na sledeći način:

- | | |
|--|--|
| (1) S je zamisliv. | Teza zamislivosti |
| (2) Ako je S zamisliv, onda je S metafizički moguć. | Teza modalnog racionalizma |
| (3) S je metafizički moguć. | iz (1) i (2) po pravilu <i>modus ponens</i> |
| (4) Metafizičke teorije koje tvrde da S nije moguć su lažne. | Metafizički zaključak u kome je S iskaz (rečenični token) koji zamišljamo. |

Kao što se vidi, Tezom modalnog racionalizma se tvrdi da je zamislivost *dovoljan* uslov za metafizičku mogućnost, kao i da zamislivost predstavlja adekvatnu evidenciju za naša modalna verovanja. Od posebnog značaja su slučajevi u kojima ne znamo da li je iskaz, za koji tvrdimo da je moguć, istinit ili neistinit u aktualnom svetu, ili čak znamo da je taj iskaz u aktualnom svetu lažan. Ovo je jedan od osnovnih predmeta kojim se bavi *modalna epistemologija*.¹

U ovom radu će biti razmotren pokušaj Dejvida Čalmersa da pojača i odbrani poziciju modalnog racionalizma.² Ovo je jedan je od danas najpoznatijih i najviše diskutovanih filozofskih projekata. Ali, pre nego što Čalmersova pozicija bude

1 O predmetu modalne epistemologije vidi van Inwagen, P., “Modal Epistemology”, in P. van Inwagen (ed.), *Ontology, Identity and Modality: Essays in Metaphysics*, Cambridge University Press, Cambridge 2001, pp.243-258; Bealer, G., “Modal Rationalism and Rationalist Renaissance”, in T. Gendler and J. Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p.71.

2 Vidi Chalmers, D., *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*, Oxford University Press, Oxford 1996; “Materialism and the Metaphysics of Modality”, *Philosophy and Phenomenological Research* 59, 1999, pp.473-496; “Does Conceivability Entail Possibility?”, in T. Gendler and J. Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, pp.145-200; “The Two-Dimensional Argument Against Materialism”, in D. Chalmers (ed.), *The Character of Consciousness*, Oxford University Press, Oxford 2010, pp.141-205.

predstavljena, pogledajmo zašto su mnogi filozofi verovali da modalni racionalizam nije održiva pozicija.

II. Početne kritike

Odmah se može uočiti da argument na osnovu zamislivosti, u obliku u kom je na početku teksta izveden, može izazvati standardan prigovor. U njemu nisu dovoljno jasno izložena značenja termina “zamislivo“ i “moguće“. Razmotrimo prvo značenje termina “zamislivo“ koji se u argumentu koristi. Postoji uobičajena strategija koja se koristi u cilju pobijanja ovako iznetog argumenta.³

To čini Robert van Gulik pitajući se na koji način treba čitati termin “zamisliv“.⁴ Ukoliko to činimo u “slabom“ smislu, recimo u uskom epistemičkom smislu poput “zamislivo s obzirom na korpus verovanja koji posedujemo“, tada je evidentno da druga premisa nije istinita, jer ono što je u skladu sa našim korpusom verovanja ne mora da predstavlja objektivno stanje stvari, to jest, da je nešto metafizički moguće. Samim tim ni argument nije zdrav.

Ako, pak, “zamislivo“ tumačimo u jakom smislu, na primer, kao “ono što se nepogrešivom rasuđivaču čini da je metafizički moguće“, tada bismo imali trivijalno izvođenje i načinili bismo neformalnu logičku grešku *begging the question*. Jer u prvoj premisi bismo, pukim preformulisanjem, tvrdili da je nešto metafizički moguće. Na taj način argument ne bi bio validan.

Na kraju, kako prigovor glasi, ako bismo hteli da sačuvamo istinitost premisa, a da istovremeno izbegnemo cirkularno zaključivanje, neophodno je da prvu premisu čitamo u slabom smislu (čime izbegavamo trivijalno izvođenje), a da drugu premisu čitamo u jakom smislu (čime spasavamo istinitost druge premise). Ali tada bismo napravili grešku ekvokacije, i argument ponovo ne bi bio validan. Iz toga sledi da gore navedeni argument ili nije zdrav, ili ako je zdrav, onda nije validan.

Kao što je ovo standardan način da se kritikuje ovakav način izvođenja, postoji i standardan pokušaj da se takva vrsta prigovora otkloni. Potrebno je pronaći adekvatno čitanje termina “zamislivo“, koje bi bilo dovoljno jako da obezbedi istinitost druge premise, ali koje ne bi bilo prejako i učinilo zaključivanje trivijalnim. Da bi se to postiglo, u definiciji pojma *zamislivost* ne treba da budu sadržani pojmovi metafizičke modalnosti. Takođe, videćemo da je neophodno i da se metafizička mogućnost adekvatnije odredi kako bi Teza modalnog racionalizma bila održiva. Upravo se u ovome sastoji pokušaj Dejvida Čalmersa. Da bismo se uverili da ovo

3 Na primer, Murova kritika utilitarizma (uočavanje naturalističke greške), kritika Prajorovog “hvala Bogu prošlo je” argumenta, kritika epistemološkog argumenta, i slično.

4 Van Gulick, R., “Maps, Gaps, and Traps”, in: Q., Smith and A., Jokić (eds.), *Consciousness: New Philosophical Perspectives*, Oxford Clarendon Press, New York, 2003, p.331-332.

nije toliko lak zadatak, pogledajmo neke od prigovora koji su se kroz istoriju upućivali stanovništvu modalnog racionalizma.

Još je Antoan Arno, kritikujući (preko Mersena) Dekarta, uočavao da je zamislivost epistemički pojam koji zavisi od subjekta, dok je metafizička mogućnost nešto što objektivno postoji. Na koji način, onda, nešto što je subjektivne prirode može da bude garant objektivne egzistencije?⁵ Dodatni problem predstavlja i samo razumevanje prirode zamislivosti. Džon Stjuart Mil i Tomas Rid su, kritikujući Hjuma, ukazivali da zamislivost nije dovoljno shvatiti u smislu *razumevanja*, *pretpostavljanja*, ili pak *posedovanja* (*entertainment*) neke misli.⁶ Sama činjenica da smo u stanju da koristimo *reductio ad absurdum* kao pravilo izvođenja ukazuje da možemo, u cilju dokazivanja, da razumemo i pretpostavimo protivrečnost, odnosno da posedujemo protivrečnu misao. A za protivrečnost obično mislimo da je metafizički nemoguća. Samim tim ne bismo imali razloga da prihvatimo Tezu modalnog racionalizma.

Sa druge strane, ako bismo zamislivost shvatili samo kao perceptivnu imaginaciju, ostao bi problem da se opravdaju brojni, filozofski interesantni, misaoni eksperimenti koji prevazilaze njene granice. Primera radi, argument na osnovu zamislivosti zombija, kojim se želi opovrgnuti fizikalizam, ne oslanja se na perceptivnu imaginaciju već na naše modalne intuicije.

Na taj način je potrebno ponuditi koncepciju zamislivosti koja bi bila nešto više od perceptivne imaginacija, a opet restriktivnija od pukog razumevanja, pretpostavljanja ili posedovanja misli. Ovaj problem je uočio i Vilbur Hart smatrajući ga nerešivim.⁷

Vilijem Knil je navodio primer nedokazanih matematičkih pretpostavki.⁸ Na primer, možemo reći da je zamislivo pozitivno rešenje Goldbahove pretpostavke (koja kaže da je svaki paran broj, veći od dva, zbir dva prosta broja), kao i da je zamislivo negativno rešenje Goldbahove pretpostavke. Ipak, ne mogu oba rešenja biti tačna, pa ako se ispostavi da je, na primer, pozitivno rešenje Goldbahove pretpostavke tačno, onda je ono, s obzirom da se radi o matematičkoj istini, nužno istinito. Samim tim je negativno rešenje Goldbahove pretpostavke zamislivo ali nemoguće. Na taj način, nije sve što je zamislivo istovremeno i moguće.

5 Arnauld, A., "Fourth Set of Objections", in J., Cottingham, R., Stoothoff, and G., Murdock (translation), *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. II, Cambridge University Press, New York 1984, p.140.

6 Vidi Reid, T., *Essays on the Intellectual Powers of Man*, Edinburgh 1785, Essay 4, Chapter 3; Mill, J. S., *A System of Logic*, Longmans, Green and Co., London 1886, Book 2, Chapter 5 and 7; analiza njihove kritike se može naći u Casullo, A., "Reid and Mill on Hume's Maxim of Conceivability", *Analysis* 34, 1979, pp.212-219.

7 Hart, W. D., *The Engines of the Soul*, Cambridge University Press, New York 1988, p.15.

8 Kneale, W., *Probability and Induction*, Oxford Clarendon Press, Oxford 1949, p.79-80.

Ipak, čini se da je danas najaktuelniji spor oko valjanosti modalnog racionalizma tiče adekvatnog razumevanja Kripkeovog uticajnog uvida da postoje *nužni aposteriorni iskazi*,⁹ poput “Hesperus je Fosforus“, “Voda je H₂O“, “Toplota je kretanje molekula“ i slični. U njima se tvrdi da su dva rigidna dezinikatora (*rigid designator*) koreferirajući termini. Rigidni dezinikator je termin koji označava objekt *x* u svim protivčinjeničkim situacijama u kojim *x* postoji, i ne označava nijedan drugi objekt *y* u svim protivčinjeničkim situacijama u kojim *x* ne postoji. Rigidni dezinikator su etikete koje ne poseduju fregeovski shvaćen smisao.

Prema Kripkeu, moguće svetove treba shvatiti kao protivčinjeničke (kontrafaktualne) situacije, a ne kao udaljene planete koje “naseljavaju“ naši dvojnici (*counterparts*). Protivčinjeničke situacije su one u kojima se neka od činjenica aktualnog sveta izmenila. Ipak, objekti koji postoje u protivčinjeničkoj situaciji jesu oni *isti* objekti iz aktualnog sveta, a ne njihovi dvojnici. Njihova akcidentalna svojstva se u protivčinjeničkim situacijama menjaju, dok esencijalna svojstva ostaju ista.

Ako dva rigidna dezinikatora u *aktualnom* svetu referiraju na isti objekt, onda će referirati i u svim mogućim (protivčinjeničkim) svetovima, pa je njihov identitet metafizički nužan. Sa druge strane, pošto je otkriven u *aktualnom* svetu, ovaj identitet je *a posteriori* saznat. Na taj način imamo slučajeve nužnih aposteriornih iskaza.

Ipak, pošto navedeni iskazi nisu apriorne istine, nama *izgleda*, to jest, čini nam se da je zamislivo da mogu biti lažni. Na primer, čini nam se da je moguće da su Hesperus i Fosforus dva različita nebeska tela, kao i da je moguće da voda ima drugačiju molekularnu strukturu, recimo XYZ. Ipak, ovo je, prema Kripkeu, *modalna iluzija*, i metafizički je nemoguće.

Kripkeu se pripisuje zasluga da je prvi objasnio kako su modalne iluzije moguće. Prema popularnoj interpretaciji njegove teorije, modalne *iluzije* nisu isto što i *deluzije*, odnosno halucinacije, jer one uvek ukazuju na *nešto* što je zaista moguće. Kripkeov princip se, u popularnoj formi, može izraziti na sledeći način: “Kad god se nešto čini da je moguće, nešto je stvarno moguće; pa ipak, često je slučaj da je ono što se čini mogućim u stvari nemoguće“.¹⁰ Formalizovano, može se predstaviti na sledeći način:

9 Kripke, S., *Naming and Necessity*, (tri predavanja održana na Princetonu 1970. godine), Harvard University Press, Cambridge 1980; “Identity and Necessity”, in M., Munitz (ed.), *Identity and Individuation*, New York University Press, New York 1971.

10 Kallestrup, J., “Physicalism, Conceivability and Strong Necessities”, *Synthese* 151, 2006, p.281.

(5) stvarno $(a=b) \rightarrow$ izgleda $(Da=Db)$	Kripkeova teza
(6) \neg izgleda $(Da=Db) \rightarrow \neg$ stvarno $(a=b)$	Kontrapozicija od (5)
<hr/>	
(7) stvarno $\diamond(Da \neq Db) \rightarrow$ izgleda $\diamond(a \neq b)$	Objašnjenje modalne iluzije (prolazak negacije)

Gde su “a” i “b” rigidni deznignatori (na primer, vlastita imena poput “Hesperus” i “Fosforus”), a “Da” i “Db” su njihove karakteristične deskripcije (u ovom slučaju, redom, “svetleće nebesko telo koje zauzima određeni položaj na nebu kada ga posmatramo uveče”, i “svetleće nebesko telo koje zauzima određeni položaj na nebu kada ga posmatramo ujutro”).

Pošto je, u slučaju Hesperusa i Fosforusa, antecedens od (7) očigledno istinit, imamo *objašnjenje* modalne iluzije koja se nalazi u konsekvenci istog iskaza.

Prema nekim tumačenjima, Kripke je ponudio i *modalnu psihoanalizu*.¹¹ On je prvi filozof koji nije samo tvrdio da je nešto moguće ili nemoguće, već je pokušao i da nas ubedi da prihvatimo da kada nam se čini da zamišljamo jedan scenario, mi u stvari zamišljamo nešto sasvim drugo. Na primer, kada zamišljamo da voda nije sastava H₂O, mi ne zamišljamo *vodu*, već *tečnost* koja ima kvalitativna svojstva vode (*watery stuff*). U tom smislu iskaz “Voda je sastava XYZ” ne samo da je metafizički nemoguć, već je i *nezamisliv*. Stiven Jablo zastupa nešto blaži stav, smatrajući da tek *nakon* toga što je ustanovljeno da je voda sastava H₂O, iskaz “Voda je XYZ” postaje nezamisliv. U ovom kontekstu, jedino je iskaz “Voda je H₂O” zamisliv, ali je takođe i *a posteriori* saznat, pa izgleda da nema osnova da tvrdimo kako postoji *aprioran* pristup u metafizičku modalnost.

Ipak, ponekad je nešto što nam *izgleda* kao moguće *zaista* moguće. Ako nismo u stanju da *objasnimo* na koji način iskaz koji zamišljamo predstavlja modalnu iluziju, onda se, po svoj prilici, i ne radi o modalnoj iluziji. Ovu ideju je Kripke ilustrovao na sledećem primeru. Prema njemu, postoje slučajevi koji ukazuju na važnu disanalogiju između teorijskih identifikacija koje nalazimo u prirodnim naukama, poput iskaza “Voda je H₂O” i “Toplota je kretanje molekula”, i onih koje srećemo u psihologiji, poput iskaza “Bol je nadraživanje C-vlakana”. Iako se u oba slučaja radi o rigidnim deznignatorima (“voda”, “toplota”, “bol”, itd.), oni na različit način izdvajaju objekt referencije. Termin “bol” je rigidni deznignator koji objekt referencije izdvaja pomoću *esencijalnog* svojstva *bolnosti*, jer bol bez bolnosti nije moguć, kao ni bolnost bez bola. Osećati bol (*feeling pain*) je isto što i biti u stanju bola (*being in pain*). Sa druge strane, termini za prirodne vrste, poput termina “toplota” i drugih, izdvajaju referenciju pomoću *akcidentalnog* svojstva, na primer, da neko oseća toplotu. Toplota bi postojala u prirodi i kada je ljudi ne bi osećali.

11 Yablo, S., “No Fool’s Cold: Notes on Illusions of Possibility”, G., Carpintero and J., Macia (eds.), *Two-Dimensional Semantics: Foundations and Applications*, Oxford University Press, Oxford 2006, p.334-335.

Ovo nam ukazuje da pojmovi *bol* i *bolnost* koekstenzivni, dok *toplota* i *osećaj toplote* (ili *voda* i *tečnost* sa kvalitativnim svojstvima vode) to nisu. Stoga, u slučaju iskaza “Bol je nadraživanje C-vlakana“, modalni status antecedensa i konsekvensa u (7) kovarira, pa se Kripkeovo objašnjenje modalne iluzije u ovom slučaju ne može primeniti. Ovo je razlog iz kog je Kripke verovao da dekartovske intuicije opovrgavaju materijalizam.¹²

Kripkeova pozicija se može tumačiti na potpuno suprotstavljene načine.¹³ U njoj nalaze podršku i zagovornici i kritičari modalnog racionalizma. Slučajevi nužnih aposteriornih sudova kao da govore u prilog kritičarima modalnog racionalizma, dok slučajevi iz filozofije duha kao da govore u prilog modalnom racionalizmu. U daljem tekstu će biti prikazan Čalmersov pokušaj da modalni racionalizam uskladi sa postojanjem nužnih aposteriornih iskaza.

III. Zamislivost: traženje relevantnog smisla

Ovakve i slične rezultate iz prethodnog odeljka Čalmers je imao pred sobom pre nego što je pokušao da odredi adekvatno značenje termina “zamislivo” i “moguće”, koji bi mogli da podrže stanovište modalnog racionalizma. Na početku, Čalmers nudi jedan mogući taksonomski prikaz pojma *zamislivost*. Prema njemu, za početak se može napraviti razlika između *prima facie* zamislivosti, *secunda facie* zamislivosti, i idealne zamislivosti.¹⁴ *Prima facie* zamislivost je obično slučaj u kom nam se na prvi pogled, bez detaljnijeg promišljanja, čini da je određeni iskaz neprotivrečan. Postoje neke situacije koje određenoj osobi (recimo, prosečnom članu jedne zajednice) nisu čak ni *prima facie* zamislive. Na primer, stav “ $2+2=5$ “ je za prosečnog člana naše zajednice *prima facie* nezamisliv.

Ipak, postoje slučajevi u kojima se prosečnom članu zajednice jedan iskaz može učiniti zamislivim, a da se to, nakon pažljivijeg rezonovanja, na primer, od strane nekog eksperta, pokaže kao protivrečna zamisao. Na primer, neko ko se ne bavi geometrijom može pomisliti da je moguće da figura sa tri strane ne bude i figura sa tri ugla, ali matematičar lako može da dokaže da je to protivrečna zamisao. Zato se čini da nam je potreban pouzdanija vrsta zamislivosti od *prima facie* zamislivosti.

12 Kripke, S., *Naming and Necessity*, Harvard University Press, Cambridge 1980, Lecture 3.

13 Yablo, S., “No Fool’s Cold: Notes on Illusions of Possibility”, G., Carpintero and J., Macia (eds.), *Two-Dimensional Semantics: Foundations and Applications*, Oxford University Press, Oxford 2006, p.327.

14 Chalmers, D., “Does Conceivability Entail Possibility?”, in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p.147-149.

Secunda facie zamislivost je obično slučaj u kom se jednom ekspertu, nakon ozbiljnog promišljanja, čini da je određeni iskaz neprotivrečan. Ali moguće je da čak i eksperti ponekad greše u svojim intuicijama. Poznati primer je Fregeova tzv. “naivna teorija skupova” koju je opovrgao Rasel konstruišući paradoksa skupa svih skupova.¹⁵ U ovom slučaju, *secunda facie* zamislivost je opovrgnuta ukazivanjem na duboku protivrečnost, koja nije lako uočljiva.

Ovi primeri pokazuju da postoje slučajevi *prima facie* i *secunda facie* zamislivosti koji su logički nemogući, to jest, koji se nakon još pažljivijeg rezonovanja ispostavljaju kao nezamislivi. Samim tim nemamo dobrog razloga da ove dve vrste zamislivosti koristimo u premisi (1). Zato Čalmers uvodi pojam *idealne zamislivosti*.

Čalmers je oprezan u određenju ovoga pojma i definiše ga na negativan način. On idealnu zamislivost shvata kao “neopovrgljivost boljim rezonovanjem”.¹⁶ Na taj način prebacuje *teret dokaza* na skeptika koji tvrdi da mi nismo u stanju idealne zamislivosti. Jer sada je na skeptiku obaveza da ukaže na boljeg rasuđivača koji bi pokazao da naša pretpostavka skriva protivrečnost. Idealna zamislivost, tako shvaćena, je *racionalan*, a ne psihološki pojam, jer je u situaciju u kojoj ne postoji bolji rasuđivač racionalno da prihvatimo iskaz koji zamišljamo kao istinit.

Kod Čalmersa se ipak mogu naći dva smisla idealne zamislivosti. Prvi bi se mogao nazvati “idealizovani” pojam idealne zamislivosti, po kom idealna zamislivost predstavlja slučaj u kom smo oslobođeni od logičko-matematičkih greški, odnosno slučaj u kom smo lišeni akcidentalnih kognitivnih ograničenja koja aktualno imamo.¹⁷ Drugi smisao bi se mogao nazvati “ne-idealizovani” smisao, po kom se u poziciji idealne zamislivosti nalazimo onda kada u našoj zajednici ne postoji bolji rasuđivač koji može da nas opovrgne, drugim rečima, kada je za nas racionalno da prihvatimo da je korpus naših verovanja neprotivrečan.¹⁸ Videćemo da se ova razlika na nekim mestima može pokazati kao bitna.

15 Russell, B., “Letter to Frege” (iz 1902. godine), in J., van Heijenoort (ed.), *From Frege to Gödel: A Source Book in Mathematical Logic*, Harvard University Press, Cambridge 1967, pp.124-125.

16 Chalmers, D., “Does Conceivability Entail Possibility?”, in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p.148. Čalmers izbegava koncepciju “idealnog zamislivoca” (*ideal conceiver*) koju je ponudio Piter Menzies u Menzies, P., “Possibility and Conceivability: A Response-Dependent Account of Their Connection”, in R., Casati (ed.), *European Review of Philosophy vol 3: Response-Dependence*, CSLI Publications, Stanford 1998.

17 Chalmers, D., “The Nature of Epistemic Space”, forthcoming in A., Egan and B., Weatherson (eds.), *Epistemic Modality*, Oxford University Press, Oxford 2011; tekst je dostupan na Čalmersovom sajtu www.consc.net/papers.

18 Chalmers, D., “Does Conceivability Entail Possibility?”, in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p.148.

Distinkcija između *prima facie* i idealne zamislivosti omogućava Čalmersu da odgovori na prigovore poput onog kojeg je uputio Knil. Može se reći da se u pogledu Goldbahove pretpostavke nalazimo u poziciji *prima facie* zamislivosti, i da, zbog ograničenosti naših sazajnih sposobnosti, nismo u stanju da odredimo da li je Goldbahova pretpostavka tačna ili ne. To ne znači da, kada bismo se nalazili u idealnim uslovima, ne bismo mogli da znamo njenu istinosnu vrednost.

Takođe, vidi se da je idealna zamislivost nešto više od pukog razumevanja, pretpostavljanja ili posedovanja neke misli, jer protivrečnost za nas često nije ni *prima facie* zamisliva. Ipak, pojam idealne zamislivosti još uvek nije sam po sebi dovoljan da odgovori na ostale prigovore koji se mogu uputiti modalnom racionalizmu. Njime se još ne objašnjavaju slučajevi nužnih aposteriornih sudova niti misaoni eksperimenti koji prevazilaze granice perceptivne imaginacije. Zato Čalmers uvodi dodatna određenja pojma zamislivosti.

Sledeći pojmovni par koji Čalmers uvodi je razlika između *pozitivne* i *negativne* zamislivosti.¹⁹ Negativna zamislivost je slučaj u kom pretpostavku koju zamišljamo nismo u stanju da odbacimo apriornim rezonovanjem. Ako nismo u stanju da taj iskaz odbacimo i nakon pažljivog rezonovanja, i kada ne postoji bolji rasuđivač koji može da nas opovrgne, onda se nalazimo u poziciji idealne negativne zamislivosti. Tada iskaz koji zamišljamo uvodimo kao *hipotezu* u korpus naših verovanja.

Pozitivna zamislivost pretpostavlja negativnu zamislivost, ali je još zahtevnija, jer nalaže konstruisanje *situacije* ili *scenarija* koji *verifikuje* iskaz koji zamišljamo kao istinit. U tom smislu je pozitivna zamislivost *objektualnog* karaktera, jer je njen sadržaj sama situacija ili scenario koji zamišljamo. Situacija je deo scenarija i Čalmers je definiše kao “konfiguraciju objekata i svojstava”.²⁰ Scenario predstavlja *epistemički mogući svet*, odnosno “maksimalno određenu epistemički moguću hipotezu”.²¹

Može se napraviti razlika između *prima facie* pozitivne zamislivosti i *idealne* pozitivne zamislivosti. Ova razlika nam omogućava da uočimo vrste grešaka koje

19 Čalmers navodi da je ovo razlikovanje u velikoj meri sadržano u van Cleve, J., “Conceivability and Cartesian Argument for Dualism”, *Pacific Philosophical Quarterly* 63, 1983, pp.35-45; a pogotovo u Yablo, S., “Is Conceivability a Guide to Possibility?”, *Philosophy and Phenomenological Research* 53, 1993, 1-42.

20 Chalmers, D., “Does Conceivability Entail Possibility?”, in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p. 150.

21 Chalmers, D., “The Foundations of Two-Dimensional Semantics”, in G., Carpintero and J., Macia (eds.), *Two-Dimensional Semantics: Foundations and Applications*, Oxford University Press, Oxford 2006, p.81. O scenarijima i epistemičkoj modalnosti vidi Chalmers, D., “The Nature of Epistemic Space”, forthcoming in A., Egan and B., Weatherson (eds.), *Epistemic Modality*, Oxford University Press, Oxford 2011; tekst je dostupan na Čalmersovom sajtu www.consc.net.papers, pp.1-54.

možemo napraviti prilikom konstruisanja misaonih eksperimenata. U osnovi se nalaze dva uzroka. Prvi je slučaj kada situacija koju zamišljamo krije neopaženu protivrečnost, na primer, kada zamišljamo geometrijski objekt za kog se naknadno uoči da su mu pripisana protivrečna svojstva. Druga vrsta slučaja je kada na pogrešan način *interpretiramo* situaciju, odnosno kada mislimo da situacija koju zamišljamo verifikuje jedan iskaz, a zapravo verifikuje neki drugi. Na primer, kada verujemo da smo pozitivno zamislili rešenje Goldbahove pretpostavke pukim zamišljanjem matematičara kome se uručuje nagrada za njeno rešenje. Ovo bi bio slučaj u kom pozitivno zamišljamo dodelu nagrade, a ne matematički dokaz Goldbahove pretpostavke. U slučaju da nismo napravili neku od ovih grešaka, nalazimo se u poziciji idealne pozitivne zamislivosti.

Čini se da i ovde Čalmersovu koncepciju idealne pozitivne zamislivosti možemo interpretirati barem na dva načina. Prvi, "idealizovani" smisao idealne pozitivne zamislivosti bi bio slučaj u kom zamišljamo *scenario* na način da smo u stanju da ponudimo koherentan i potpun kvalitativan opis epistemički mogućeg sveta. Drugi, "ne-idealizovani" smisao idealne pozitivne zamislivosti predstavljao bi zamišljanje *situacije* koju ni nakon pažljivog rezonovanja nismo u stanju da odbacimo kao irelevantnu ili nekoherentno opisanu.²²

Zamišljanje situacije je znatno lakši posao od zamišljanja scenarija, jer situacija predstavlja deo scenarija. Zamišljanje *scenarija* podrazumeva da posedujemo potpuni *kvalitativni* opis sveta, koji se sastoji od nabiranja partikularnih činjenica,²³ indeksičkih informacija (da bismo znali da li je svet koji razmatramo aktuelan), kao i opštih činjenica²⁴ kojima se tvrdi da nabrojane činjenice predstavljaju sve činjenice dovoljne da se kompletira scenario. Sa druge strane, zamišljanje *situacije* nije toliko zahtevno, ali i ovde se javlja značajan i načelni problem da se situacija koju zamišljamo na koherentan način uklopi (*embed*) u određeni scenario.²⁵ Zato ćemo se, za sada, ograničiti na "idealizovani" smisao idealne pozitivne zamislivosti. Evaluacija iskaza koji pozitivno zamišljamo vrši se pomoću *epistemičkih intenzija* koje su shvaćene kao funkcije koje preslikavaju iz jednog scenarija (epistemički mogućeg sveta) u skup istinosnih vrednosti. *Epistemički moguć* iskaz

22 Ova razlika se najbolje vidi u Chalmers, D., "Does Conceivability Entail Possibility?", in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p. 151.

23 Na primer, fizikalisti smatraju da je dovoljno navesti samo fizičke činjenice sa fizičkim zakonima, dok Čalmers smatra da je potrebno navesti i činjenice svesnog iskustva.

24 Takozvana "totality-clause". Prvi je pominje Rasel u *Filozofija logičkog atomizma* (predavanja iz 1917/18. godine), Izdavačka Knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci i Novi Sad 2007, str.53.

25 Yablo, S., "Is Conceivability a Guide to Possibility?", *Philosophy and Phenomenological Research* 53, 1993, footnote 58; takođe, vidi Hanrahan, R., "Consciousness and Modal Empiricism", *Philosophia* 37, 2009, p.285.

je onaj iskaz za koji postoji barem jedan scenario koji ga verifikuje. Definicija idealne pozitivne zamislivosti je podešena tako da zadovoljava ono što Čalmers naziva “princip realizacije“ (*plenitude principle*).

8) Princip realizacije: Iskaz S je epistemički moguć akko postoji scenario koji ga verifikuje.²⁶

Na nivou *prima facie* zamislivosti jasna je razlika između pozitivne i negativne zamislivosti. Razlika se ogleda u tome što pozitivna zamislivost zahteva konstruisanje situacije koja na *nedvosmislen* način verifikuje iskaz koji zamišljamo, dok u slučaju negativne zamislivosti takva situacija ne postoji. To je tako zato što je u slučajevima negativne zamislivosti jedna ista situacija *subdeterminisana* međusobno protivrečnim iskazima koje zamišljamo. Čalmers ovu razliku ilustruje na sledeći način. Kao primer negativne zamislivosti uzima slučaj sa nejasnim predikatima. Poruka paradoksa nejasnih predikata, recimo Čelavca, jeste da ne postoji tačno određena granica (u ovom slučaju, tačan broj dlaka na glavi) između ćelavog čoveka i onog koji nije ćelav. Ako pređemo na teren zamislivosti, ispostavlja se da ne postoji situacija koji nedvosmisleno potvrđuje iskaz “Osoba x je ćelava“ i u isto vreme falsifikuje iskaz “Osoba x nije ćelava“. Samim tim ni Princip realizacije nije zadovoljen i imamo slučaj negativne zamislivosti. NKnilov primer sa Goldbahovom pretpostavkom bi takođe spadao u slučaj (*prima facie*) negativne zamislivosti.

Sa druge strane, zamislivost zombija za Čalmersa predstavlja slučaj pozitivne zamislivosti. Jer situacija u kojoj zamišljamo našeg mikrofizičkog duplikata koji ne poseduje subjektivna iskustva nedvosmisleno potvrđuje iskaz “Zombiji su zamislivi“ a ne “Svesna bića su zamisliva“. Problem subdeterminacije se ovde ne javlja, Princip realizacije je zadovoljen, pa samim tim imamo slučaj pozitivne zamislivosti.²⁷ Kasnije ćemo videti ispitati da li se može napraviti razlika između idealne pozitivne i idealne negativne zamislivosti.

Inače, situacije se mogu zamisliti na različite načine. Često možemo da ih čulno predstavimo, na primer kada zamišljamo krilatog konja, ili neki drugi objekt koji aktualno ne opažamo. Ovo su uobičajeni slučajevi perceptivne imaginacije. Ipak, postoje slučajevi kada su objekti koje zamišljamo suviše veliki ili suviše mali, kao na primer veliki istorijski događaj ili mikrofizička struktura nekog predmeta. Ovakvu situaciju nismo u stanju da precizno vizualizujemo ili na neki drugi način čulno predstavimo. Pa ipak, može se reći da smo u stanju da *pojmovno* prikažemo

26 Chalmers, D., “The Foundations of Two-Dimensional Semantics”, in G., Carpintero and J., Macia (eds.), *Two-Dimensional Semantics: Foundations and Applications*, Oxford University Press, Oxford 2006, p. 81.

27 Chalmers, D., “Does Conceivability Entail Possibility?”, in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p.181.

situaciju koju zamišljamo, odnosno da imamo *konceptiju* o situaciji u kojoj se neki istorijski događaj dešava ili u kojoj određeni predmet ima određenu mikrofizičku strukturu. Takođe, postoje slučajevi koje *u principu* ne bismo mogli čulno da predstavimo, recimo kada zamišljamo biće koje se ne može percipirati. Filozofski su interesantni i slučajevi u kojima ne možemo perceptivno *razlikovati* dve različite situacije. Na primer ne možemo perceptivno razlikovati situaciju u kojoj postoje svesna bića od situacije u kojoj postoje njihovi fizički duplikati koji ne poseduju svest (filozofski zombiji). Pa ipak, mi i dalje znamo da situacija koju zamišljamo *verifikuje* iskaz koji zamišljamo kao istinit.²⁸

Distinkcija između pozitivne i negativne zamislivosti omogućava Čalmersu da potraži relevantne slučajeve zamislivosti koji prevazilaze granice perceptivne imaginacije, i da, kao što će se videti, na bliži način odredi Tezu modalnog racionalizma. Ipak, još uvek ostaje potreba da se odgovori na izazove kripkeovske modalne psihoanalize.

Zato Čalmers uvodi razlikovanje između *primarne* i *sekundarne* zamislivosti,²⁹ koja je načinjena pod uticajem Kripkeove teorije. Primarna zamislivost je slučaj u kome nam neka situacija izgleda zamisliva u svetu koji se razmatra kao *aktualan*, dok je sekundarna zamislivost slučaj u kome nam neka situacija izgleda zamisliva u svetu koji se razmatra kao *protivčinjenički*, to jest, u situaciji u kojoj nam je aktuelni svet već *dat*. Drugim rečima, primarna zamislivost predstavlja zamišljanje kontra-*aktualnog*, dok sekundarna zamislivost predstavlja primer kontra-*činjeničkog*³⁰ (kontra-*faktualnog*) scenarija (situacije).

Ovo je važna distinkcija za Čalmersa, i on smatra da su je brojni filozofi prevideli, čime su suviše rano odustali od odbrane modalnog racionalizma. Pomoću ove distinkcije može se objasniti Kripkeovae modalna psihoanaliza: iskaz “Voda je sastava XYZ” je *sekundarno* nezamislivo (jer *znamo* da je u aktuelnom svetu voda sastava H₂O), ali je *primarno* zamislivo.

Sekundarna zamislivost je aposteriornog karaktera, jer zavisi od otkrivenih istina iz aktuelnog sveta. Samim tim ne može da podrži Tezu modalnog racionalizma kojom se traži *aprioran* pristup u modalnost. Primarna zamislivost je apriornog karaktera, jer ne zavisi od poznavanja činjenica iz aktuelnog sveta, već samo mogućnost da se scenario, razmotren *kao da* je aktuelan, vrednuje.

Koristeći se pomenutim distinkcijama, Čalmers je izdvojio dva relevantna smisla zamislivosti koja pretenduju da zadovolje Tezu modalnog racionalizma: *idealnu pozitivnu primarnu* zamislivost i *idealnu negativnu primarnu* zamislivost.

28 Ibid., p.150-152.

29 Ibid., p.156-159.

30 Termini “kontra-aktuelno” i “kontra-činjenički” (“kontra-*faktualno*”) su preuzeti iz Decker, J., *Modality, Rationalism and Conditionals*, PhD Thesis, MIT, Cambridge 2006, p.15.

IV. Vrste modalnog racionalizma

Čalmersa interesuje i da li su idealna pozitivna primarna zamislivost i idealna negativna primarna zamislivost koekstenzivni pojmovi, odnosno da li je teza koja tvrdi da jesu, a koju naziva "čisti modalni racionalizam" (*pure modal rationalism*), istinita. Videli smo da *prima facie* negativna zamislivost ne može da zadovolji Princip realizacije. Ipak, moglo bi se tvrditi da barem u slučaju *idealne* negativne primarne zamislivosti postoji *scenario* koji na nedvosmislen način verifikuje iskaz koji zamišljamo, i da se Princip realizacije može zadovoljiti. To bi bio slučaj ako bismo prihvatili ono što Čalmers naziva "dokučivost istine" (*scrutability of truth*) po kojoj je potpuni kvalitativni opis scenarija dovoljan uslov za *epistemičku potpunost*, to jest znanje (ili logičku izvodivost) svake istine o tom svetu.

Čalmers razmatra dve vrste kontraprimera protiv Čistog modalnog racionalizma koje naziva "nerazrešene nezamislivosti" (*open inconceivabilities*) i "nedokučivost istine" (*inscrutability of truth*). Već njihov naziv ukazuje zašto Čalmers potencijalno ne-praznu klasu ovih iskaza naziva "zona sumraka" (*twilight zone*).³¹

Nerazrešene nezamislivosti su iskazi koje ne možemo da odbacimo ni nakon pažljivog apriornog rezonovanja, ali takođe nismo u stanju ni da konstruišemo pozitivan scenario koji bi ih potvrdio. Najplauzibilniji kandidati protiv Čistog modalnog racionalizma su iskazi "Postoje nezamislive osobine sveta" i "Ne postoji kvalitativno potpun opis sveta".³² Ne vidi se kako bismo ovakve stavove mogli *a priori* da odbacimo, a čini se i da ne postoji scenario koji ih verifikuje. Stoga je Čisti modalni racionalizam u velikoj meri kontroverzna teza. Čalmers veruje da ovo nisu jasni slučajevi, da ne predstavljaju slučajeve idealne zamislivosti, ali je na njemu teret dokaza da pokaže da je to slučaj.

Nedokučivost istine je teza po kojoj *potpuni kvalitativni opis* sveta nije dovoljan uslov za *epistemičku potpunost*, to jest znanje (ili logičku izvodivost) svake istine o tom svetu. Primer koji ilustruje ovu tezu je poznata i široko diskutovana *epistemička* teorija nejasnosti,³³ po kojoj u stvarnosti postoji granica, ali je mi, zbog ograničenja naših saznajnih sposobnosti, ne možemo znati. Na taj način, potpuni opis sveta nije dovoljan da nam svaka istina o njemu bude epistemički dostupna.

Drugi zanimljiv primer u prilog Nedokučivosti istine predstavlja Hipoteza kontinuuma (po kojoj ne postoji kardinalnost koja se nalazi između kardinalnosti skupa celih i kardinalnosti skupa realnih brojeva). Za razliku od Goldbahove pret-

31 Chalmers, D., "Does Conceivability Entail Possibility?", in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p.174.

32 Ibid., p.187.

33 Williamson, T., *Vagueness*, Routledge, London and New York 1994.

postavke, za Hipotezu kontinuuma je *dokazano* da se ne može dokazati,³⁴ pa imamo dobrog razloga da verujemo da se u pogledu nje nalazimo u pozicije idealne zamislivosti. Ipak, to što se Hipoteza kontinuuma ne može dokazati ne znači da nema tačno određenu istinosnu vrednost (recimo, da je istinita). Ako bi, na primer, Hipoteza kontinuuma bila nedokaziva, ali ipak istinita, onda bi teza Dokučivosti istine bila lažna. Čalmers je sklon da Hipotezi kontinuuma pripiše istinosnu vrednost “neodređeno”.³⁵ Ovaj manevar podrazumeva prihvatanje polivalentnih logika, a ipak, stičećini se utisak da ona je ovaj manevari koristi *ad hoc* da bi se spasao od prigovora uveden kako bi se spasio od prigovora.

Ako su ovi kontraprimeri dovoljno uverljivi, onda idealna pozitivna primarna zamislivost i idealna negativna primarna zamislivost nisu koekstenzivni pojmovi, pa samim tim ni Čisti modalni racionalizam nije tačan. Takođe, Nedokučivost istine povlači da idealna negativna primarna zamislivost ne može da zadovolji Princip realizacije. Posledica toga bi bilo i da idealna *negativna* primarna zamislivost ne predstavlja slučaj *epistemičke* mogućnosti, na način na koji je to definisano u (8). Time negativna zamislivost prestaje da bude relevantan pojam zamislivosti koji pretenduje da zadovolji Tezu modalnog racionalizma.³⁶

Sa druge strane, idealna *pozitivna* primarna zamislivost ne nailazi na potencijalne kontraprimere iz Zone sumraka i već u svojoj definiciji zadovoljava Princip realizacije. Zato će se u daljem tekstu ovaj pojam zamislivosti tretirati kao relevantan za dalje istraživanje.³⁷

Ali čak i da smo našli relevantan smisao zamislivosti, ne vidi se zašto bi Teza modalnog racionalizma bila prihvaćena, pogotovo ako imamo u vidu Kripkeov “uobičajeni smisao“ metafizičke mogućnosti, po kom je metafizička mogućnost istinitost u kontra-činjeničkoj situaciji. Primera radi, iskaz “Voda je XYZ“ je idealno pozitivno primarno zamisliv, ali ni u jednoj kontra-činjeničkoj situaciji nije istinit, pa je samim tim metafizički nemoguć u “uobičajenom“ smislu.

Ipak, uobičajeni smisao mogućnosti ne mora da se shvati kao *jedini* smisao metafizičke mogućnosti. Slično scenarijima, *mogući svetovi* se mogu evaluirati dvodimenzionalno, pomoću *primarnih* i *sekundarnih intenzija*. Čalmers koristi poznatu distinkciju koju su uveli Martin Dejvis i Lojd Hamberstoun: razlika između

34 Cohen, P., “The Independence of Continuum Hypothesis”, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 50, 1963, pp.1143-1148; “The Independence of Continuum Hypothesis II”, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 51, 1964, pp.105-110.

35 Chalmers, D., “Does Conceivability Entail Possibility?”, in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p.180.

36 Tezu da idealna negativna primarna zamislivost povlači metafizičku mogućnost Čalmers naziva “jaki modalni racionalizam” (*strong modal rationalism*).

37 Čalmers ne želi da odbaci Čisti i Jaki modalni racionalizam, ali je svestan da ih nije lako braniti.

mogućeg sveta "razmaotraenog kao da je aktualan" (*world considered as actual*) i mogućeg sveta "razmaotraenog kao da je protivčinjenički" (*world considered as counterfactual*).³⁸ Osnovna motivacija za uvođenje ove distinkcije jeste činjenica da operator aktualnosti, koji je redundantan u iskaznom i predikatskom računu prvoga reda (jer $p \leftrightarrow @p$ je tautologija), postaje neophodan u interakciji sa modalnim operatorima.³⁹ Na taj način nastaje potreba i za uvođenjem novih kvantifikatora koji će delovati na domen mogućih svetova koje razmatramo kao aktualne. Tako nastaje "drugi pojam" nužnosti, nužnost u svakom kontra-aktualnom svetu.

Na taj način, jedan izraz (iskaz, termin, itd.) možemo evaluirati na dva načina, odnosno pomoću *primarne* i *sekundarne* intenzije. Primarna intenzija je funkcija koja preslikava jedan izraz iz skupa kontra-aktualnih svetova u njegovu ekstenziju. Sekundarna intenzija je funkcija koja preslikava jedan izraz iz skupa kontra-činjeničkih svetova u njegovu ekstenziju. U skladu s tim, može se napraviti razlika između *primarne* i *sekundarne mogućnosti* (*primary and secondary possibility*). Neki iskaz je primarno moguć akko je istinit bar u jednom kontra-aktualnom svetu, dok je sekundarno moguć akko je istinit bar u jednom kontra-činjeničkom svetu. Semantika koja značenje nekog izraza određuje preko dve intenzije naziva se "dvodimenzionalna semantika" (*the two-dimensional semantics*).⁴⁰

Dvodimenzionalni semantički okvir nam nudi mogućnost da razumemo Kripkeove nužne aposteriorne iskaze:⁴¹ to su iskazi sa kontingentnom primarnom i nužnom sekundarnom intenzijom. Osnovna intuicija je da su nužni aposteriorni iskazi nužni u jednom smislu, ali da su kontingentni u nekom drugom smislu. Ovi iskazi su sekundarno nužni zato što su u svim kontra-činjeničkim svetovima istiniti, a to podrazumeva da smo već odredili koji je svet aktualan. Ipak, smisleno je reći da bi neki drugi svet mogao biti aktualan, i da bi u nekom od tih svetova nužni aposteriorni iskazi mogli biti lažni. Na taj način su nužni aposteriorni iskazi primarno kontingentni, jer su u bar jednom kontra-aktualnom svetu lažni. Na taj način primarna i sekundarna intenzija nužnih aposteriornih iskaza ne koincidira. To se obja-

38 Davies, M. and Humberstone, L., "Two notions of Necessity", *Philosophical Studies* 38, 1980, p.3; Kao što i sami autori tvrde, ovo je formalizacija ideje koju je izneo Gareth Evans, po kome postoji razlika između *duboke* i *površinske* (*superficial*) nužnosti. Vidi Evans, M. G. J., "Reference and Contingency", *The Monist* 62, 1979, pp.161-189.

39 Na primer, rečenicu koja se tim povodom obično navodi: "Svako ko je aktualno bogat, mogao bi da bude siromašan" prema ovakvoj teoriji treba prikazati kao: $\forall x (@x \text{ je bogat} \supset \diamond x \text{ je siromašan})$.

40 Dvodimenzionalnu semantiku je u filozofski diskurs uveo Robert Stalnaker 1978. godine. Vidi Stalnaker, R., "Assertion", in R., Stalnaker (ed.), *Context and Content: Essays on Intentionality in Speech and Thought*, Oxford University Press, New York 1999, pp.78-95.

41 Štaviše, zbog toga je dvodimenzionalna semantika i konstruisana. Ona objašnjava i kontingentne apriorne iskaze kao iskaze sa nužnom primarnom i kontingentnom sekundarnom intenzijom.

šnja činjnicom da se primarna i sekundarna intenzija pojmova od kojih su ovi iskazi sačinjeni razlikuju. Na primer, u iskazu “Voda je H₂O“, primarna intenzija pojma *voda* je njegov karakterističan opis, na primer, “tečnost sa kvalitativnim svojstvima vode“ (*watery stuff*), dok je njegova sekundarna intenzija H₂O. Primarnom intenzijom se izdvaja referencija u svakom kontra-*aktualnom* svetu. U našem slučaju, moguće je da u nekom kontra-*aktualnom* svetu tečnost sa kvalitativnim svojstvima vode bude sastava XYZ, pa je u takvom (kontra-*aktualnom*) svetu *indikativni* kondicional “ako je tečnost sa kvalitativnim svojstvima vode sastava XYZ, onda je *voda* sastava XYZ“ istinit. Sa druge strane, pošto je u *aktualnom* svetu voda sastava H₂O, i pošto su “voda“ i “H₂O“ rigidni dezinotori, onda je u svakom kontra-*činjeničkom* svetu *subjunktiv* “da je tečnost sa kvalitativnim svojstvima vode sastava XYZ, onda bi *voda* bila sastava XYZ“ lažan.⁴²

Sekundarna mogućnost odgovara “uobičajenom“ smislu metafizičke mogućnosti, a pošto zavisi od poznavanja činjenica iz aktualnog sveta, u bitnoj meri je aposteriornog karaktera. Ipak, Čalmers smatra razložnim pretpostaviti da je primarna mogućnost *a priori* dostiživa, jer ne zavisi od poznavanja činjenica iz aktualnog sveta. Ranije smo videli da je i primarna zamislivost apriornog karaktera. Zato pojmovne distinkcije koje je uveo navode Čalmersa da uspostavi vezu između kontra-*aktualnog* scenarija i kontra-*aktualnog* mogućeg sveta. Sledeća teza izražava tu ideju:

(9) Metafizička realizacija (*metaphysical plenitude*): za svaki iskaz S važi da ako je S epistemički moguć, onda postoji kontra-*aktualni* mogući svet koji verifikuje S.⁴³

Sada nam (8) i (9) omogućavaju da tvrdimo ono što Čalmers naziva “slabi modalni racionalizam“ (*weak modal rationalism*).

(10) Slabi modalni racionalizam: Idealna pozitivna primarna zamislivost povlači primarnu mogućnost.⁴⁴

Na taj način je, u kontekstu zasnivanja modalnog racionalizma, povezan relevantan pojam zamislivosti sa relevantnim pojmom metafizičke mogućnosti.

U svetlu izvedenih pojmovnih distinkcija, (10) deluje plauzibilno. Čalmers ovu tezu ne dokazuje, ali smatra da postoje dobri razlozi da se kao pretpostavka prihvati. On ukazuje da odbacivanje premisa (9) i (10) vodi neželjenim posledicama

42 Ovde se “protivčinjenički kondicional” i “subjunktiv” koriste kao sinonimi, što je nakon Luisovog *Counterfactuals* postalo uobičajeno.

43 Chalmers, D., “Foundations of Two-Dimensional Semantics”, in G., Carpintero and J., Macia (eds.), *Two-Dimensional Semantics: Foundations and Applications*, Oxford University Press, Oxford 2006, p.82.

44 Chalmers, D., “Does Conceivability Entail Possibility?”, in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p.194.

koje treba izbegavati iz metodoloških razloga. Naime, negacija od (9) podrazumeva da postoji scenario koji verifikuje iskaz koji zamišljamo, ali da taj iskaz nije istinit ni u jednom kontra-*aktuelnom* svetu, to jest, da je primarno nemoguć. Kao što smo videli ranije, standardni slučajevi nužnih aposteriornih sudova ne podržavaju ovakav stav, jer nužni aposteriorni sudovi imaju *kontingentnu* primarnu i nužnu sekundarnu intenziju. Za negiranje stavova (9) i (10) potrebne su jače nužnosti od Kripkeovih primera, iskazi koji bi imali nužnu primarnu i nužnu sekundarnu intenziju, a koji bi, uprkos tome, usled pojmovne nezavisnosti njihovih konstituenata, bili *a posteriori* saznati. Ovakvu nužnost Čalmers naziva “jaka metafizička nužnosti” (*strong metaphysical necessity*).⁴⁵ Jake nužnosti predstavljaju sirove činjenice (*brute facts*) sveta koje naša imaginacija ne može da falsifikuje. Premda postoje brojni zagovornici ove teze,⁴⁶ Čalmers smatra da je krajnje neplauzibilna i da ne postoje jasni slučajevi koji joj idu u prilog.

Kao reprezentativan primer Jakih nužnosti se može navesti stav da su fizička i (primarna i sekundarna) metafizička nužnost koekstenzivni pojmovi. Fizička nužnost je *a posteriori* saznata i, ako sledimo Kripkea, nužna je u svim kontra-*činičkim* situacijama. Ipak, ne vidi se jasno zašto bi fizički zakoni bili istiniti i u svim kontra-*aktuelnim* svetovima, to jest, zašto bi bili primarno nužni. Početne filozofske intuicije nas navode da fizičku i metafizičku nužnost smatramo za različite (na primer, da je metafizički moguće da je brzina svetlosti brža od one koja važi u našem svetu). Stoga je za Tezu jake nužnosti potrebno izneti dodatni argument.

Ipak, osnovni problem za Tezu jake nužnosti je metodološke prirode. Negiranje Metafizičke realizacije podrazumeva prihvatanje modalnog dualizma (*modal dualism*) po kom je prostor logičkih mogućnosti (scenarija) veći od prostora metafizičkih mogućnosti (mogućih svetova), što omogućava da postoje logički mogući

45 Čalmers (slično Evansu) nužne aposteriorne iskaze naziva “slabe metafizičke nužnosti”. Vidi, C., *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*, Oxford University Press, Oxford 1996, p.136-137.

46 Vidi, na primer, Salmon, N., *Reference and Essence*, Princeton University Press, Princeton 1981; Ellis, B., *Scientific Essentialism*, Cambridge University Press, Cambridge 2001; Yablo, S., “Coulda, Woulda, Shoulda”, in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, pp.441-492; Edgington, D., “Two Kinds of Possibility”, *Aristotelian Society Supplementary Volume* 78, 2004, pp.1-22; Kallestrup, J., “Physicalism, Conceivability and Strong Necessities”, *Synthese* 151, 2006, pp. 273-295; Hawthorne, J., “Direct Reference and Dancing Qualia”, in T., Alter and S., Walter (eds.), *Phenomenal Concepts and Phenomenal Knowledge*, Oxford University Press, Oxford 2007, pp.195-209; Leeds, S., “Physical and Metaphysical Necessity”, *Pacific Philosophical Quarterly* 88, 2007, pp.458-485; Vaidya, A., “Modal Rationalism and Modal Monism”, *Erkenntnis* 68, 2008, pp.191-212. Čalmers daje najobuhvatniju kritiku Jakih nužnosti u Chalmers, D., “The Two-Dimensional Argument Against Materialism”, in D., Chalmers (ed.), *The Character of Consciousness*, Oxford University Press, Oxford 2010, p.167-186.

svetovi koji su metafizički nemogući. Ovakva teorija podrazumeva prihvatanje dva *primitivna* pojma modalnosti, epistemičke i metafizičke modalnosti. Sa druge strane, Metafizička realizacija podrazumeva prihvatanje modalnog monizma (*modal monism*),⁴⁷ po kom je prostor logičkih mogućnosti koekstenzivan sa prostorom metafizičkih mogućnosti. Ovakva koncepcija uzima samo jedan pojam modalnosti kao primitivan. Na taj način nam modalni monizam daje jednostavniju sliku modalnosti i treba ga, prema Čalmersu, prihvatiti iz metodoloških razloga (Okamov brijlač).

Na taj način je *teret dokaza* prebačen na kritičare modalnog racionalizma, i oni moraju da ponude jasan primer koji može da podrži Tezu jake nužnosti. Prebacivanje tereta dokaza je, dijalektički posmatrano, najznačajnije dostignućea Čalmersove odbrane modalnog racionalizma.

V. Od primarne ka sekundarnoj mogućnosti

Sada je moguće prve tri premise argumenta, koji je naveden na početku teksta, preformulisati na sledeći način:

- | | |
|---|---|
| (11) S je idealno pozitivno primarno zamisliv. | Pozitivna zamislivost |
| (12) Ako je S idealno pozitivno primarno zamisliv, onda je S je primarno moguć. | Slabi modalni racionalizam |
| (13) S je primarno moguć. | iz (11) i (12) po pravilu <i>modus ponens</i> |

Ipak, još uvek se ne vidi kako bi *S* mogao da bude i sekundarno moguć, odnosno kako bi mogao da bude metafizički moguć u "uobičajenom smislu". Samo tada bismo od argumenta na osnovu zamislivosti imali "opipljive" metafizičke rezultate koji bi mogli da menjaju metafizička stanovišta. Da bi se to postiglo, potrebno je opravdati sledeću tezu:

- (14) Ako je S primarno moguć, onda je S sekundarno moguć.
 što, zajedno sa premisom (13) (po pravilu *modus ponens*), omogućava:
 (15) S je sekundarno moguć.

Ipak, nužni aposteriorni iskazi, kako ih je Čalmers interpretirao, ne podržavaju (14). Videli smo da se iskazi poput "Voda je H₂O" u dvodimenzionalnom semantičkom okviru objašnjavaju kao primarno kontingentni i sekundarno nužni. Na taj način je stav "Voda je XYZ" primarno moguć ali je sekundarno nemoguć. Ovo se dobro uklapa u Kripkeovo objašnjenje modalnih iluzija, ali nam ne daje razlog da prihvatimo (14).

47 Usled činjenice da se Metafizičkom realizacijom odbacuje modalni dualizam.

Ipak Čalmers, takođe u duhu Kripkeovih semantičkih intuicija, smatra da (14) važi u slučaju fenomenalnih pojmova Q i mikrofizičkih pojmova P . Čini se da njihova primarna i sekundarna intenzija *koincidiraju*. Ali postavlja se pitanje: čak i da je to tačno, na koji način kod određenih izraza primarna i sekundarna intenzija *koincidira*?

Na ovo pitanje postoje dva odgovora od kojih je, u kontekstu diskusije, samo jedan zadovoljavajući. Prvi odgovor je da postoje pojmovi koji imaju kontingentnu primarnu i kontingentnu sekundarnu intenziju, i da, na neki neobjašnjiv način, njihova primarna i sekundarna intenzija *koincidiraju*. Ovakav odgovor ne bi pretpostavljao da postoje *nužne* primarne intenzije, ali je loša posledica da više ne bismo imali razloga da verujemo da su iskazi poput "Voda je H₂O" nužni aposteriorni iskazi. Jer mikrofizički termin "H₂O" bi tada imao kontingentnu sekundarnu intenziju i ne bi bio rigidni dezinicator. Na taj način bi iskaz "Voda je H₂O" predstavljao identitet rigidnog i ne-rigidnog dezinicatora, a tada je njihov identitet, prema Kripkeovoj semantici, kontingentan i ne predstavlja slučaj nužnog aposteriornog iskaza. Pošto je dvodimenzionalna semantika i uvedena da bi se objasnili nužni aposteriorni iskazi, ovakva strategija je, u kontekstu u kome se vodi rasprava, neprihvatljiva.⁴⁸

Drugi odgovor bi bio da P i Q imaju nužnu primarnu i nužnu sekundarnu intenziju, pa sama ta činjenica objašnjava zašto njihova primarna i sekundarna intenzija *koincidiraju*. Ovo je Čalmersov odgovor, a prihvatili bi ga i zagovornici Teze jake nužnosti (jer jake nužnosti su *a posteriori* saznati iskazi sa nužnom primarnom i nužnom sekundarnom intenzijom). Ovo, pak, navodi Čalmersa da se ogradi od Teze jakih nužnosti⁴⁹ i da iznese "ključnu tezu" (*the core thesis*) njegove verzije dvodimenzionalne semantike.

(16) Ključna teza: rečenični token S je *a priori* istinit akko ima nužnu primarnu intenziju.⁵⁰

Ova teza na *konstitutivan* način spaja epistemički domen sa semantičkim domenom, i zato je Čalmersova teorija *epistemička* verzija dvodimenzionalnog semantičkog okvira.⁵¹ Naravno, teza (16) sama po sebi ne povlači (14). Ipak,

48 Kallestrup, J., "Physicalism, Conceivability and Strong Necessities", *Synthese* 151, 2006, p. 283-285.

49 Jer njeno prihvatanje podrazumeva odbacivanje modalnog racionalizma.

50 Chalmers, D., "Foundations of Two-Dimensional Semantics", in G., Carpintero and J., Macia (eds.), *Two-Dimensional Semantics: Foundations and Applications*, Oxford University Press, Oxford 2006, p.104.

51 Najobimniji prikaz svoje semantike, i onoga po čemu se razlikuje od ostalih verzija dvodimenzionalne semantike, Čalmers je dao u Chalmers, D., "The Foundations of Two-Dimensional Semantics", in G. Carpintero and J. Macia (eds.), *Two-Dimensional Semantics: Foundations*

ukoliko odbacimo prvu strategiju sa kontingentnim primarnim i sekundarnim intenzijama, teza (16) je jedan od *moćnih* nužnih uslova⁵² za (14).

Važno je uočiti da Slabi modalni racionalizam, kao ni modalni monizam, *ne zavise* od Čalmersove verzije dvodimenzionalne semantike, odnosno od (16), i da se (16) *tek kasnije* javlja u argumentu na osnovu zamislivosti. Za Slabi modalni racionalizam i modalni monizam je dovoljno da od (16) prihvate samo implikaciju s desna na levo, tačnije njenu kontrapoziciju (“ako je iskaz S nije *a priori* istinit, to jest, ako je idealno *pozitivno* primarno zamislivo da je S lažan, onda S ima kontingentnu primarnu intenziju”). Na taj način eventualno odbacivanje Čalmersove epistemičke verzije dvodimenzionalne semantike ne povlači odbacivanje Slabog modalnog racionalizma.

Ukoliko prihvatimo Čalmersovu verziju dvodimenzionalne semantike, onda možemo, kao što čini Čalmers, napraviti razliku između različitih vrsta rigidnih dezinatora, izlazeći u susret Kripkeovim semantičkim intuicijama. Možemo napraviti razliku između *epistemički* rigidnih dezinatora i *subjektivno* rigidnih dezinatora. U prve spadaju rigidni dezinatori sa nužnom primarnom intenzijom, dok u druge spadaju rigidni dezinatori sa nužnom sekundarnom intenzijom. Na primer, teorijski termini (npr. “voda“) bi bili samo subjektivno rigidni, jer bi u svakom kontra-činjeničkom svetu izdvajali isti objekt (“H₂O“), dok bi bili epistemički fleksibilni, jer bi njihova primarna intenzija (“tečnost sa kvalitativnim svojstvima vode“) u različitim kontra-aktualnim svetovima izdvajala različite objekte referencije (npr. “H₂O“ ili “XYZ“). Sa druge strane, fenomenalni pojmovi se, u skladu sa Kripkeovim semantičkim intuicijama, shvataju i kao epistemički rigidni i kao subjektivno rigidni (jer *bolnost* i *bol* koincidiraju).

Ipak, postoji uticajna tzv. *metasemantička* verzija dvodimenzionalne semantike, čiji je najpoznatiji zastupnik Robert Stalnaker,⁵³ po kojoj ne postoje nužne primarne intenzije (dozvoljava nužne sekundarne intenzije) i koja u (16) odbacuje implikaciju s leva na desno. U njima se referencija jednog izraza ne izdvaja samo

and Applications, Oxford University Press, Oxford 2006, pp.55-140. Od ostalih njegovih radova na tu temu, mogu se izdvojiti sledeći: Chalmers, D., “On Sense and Intension”, *Nous* 36, *Supplement : Philosophical Perspectives* 16, 2002, pp.135-182; “Components of Content”, in D., Chalmers (ed.), *Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings*, Oxford University Press, New York and Oxford 2002, pp.608-633; “The Nature of Narrow Content”, *Philosophical Issues* 13, 2003, 46-66; “Epistemic Two-Dimensional Semantics”, *Philosophical Studies* 18, 2004, 153-226; “Two-Dimensional Semantics”, in E., Lepore and B., Smith (eds.), *Oxford Handbook of the Philosophy of Language*, Oxford University Press, Oxford 2006; “Scott Soames’ Two-dimensionalism”, meeting of the American Philosophical Association, 2006, pp.1-24; “Propositions and Attitude Ascriptions: A Neo-Fregean Account” (forthcoming in *Nous*), 2007, dostupno na www.consc.net.papers, pp.1-54.

52 Drugi moguću nužan uslov za (14) bila bi Teza jake nužnosti.

53 Njen najpoznatiji zastupnik je Robert Stalnaker.

pomoću karakterističnog opisa, već zavisi i od izvan-značenjskih komponenti koje su uslovljene kontekstom. Prema ovom stanovištu, moguće je da se čak i očigledne-ordinarne *apriorne* istine u nekom *kontekstu* vrednuju kao neistinite. Na primer, u slučaju iskaza “ $7+5=12$ “, osoba, koja nije sigurna da li je iskaz zapisan dekadnim ili oktavnim brojnim sistemom,⁵⁴ može ovaj iskaz, u kontekstu u kom važi oktavni brojni sistem, vrednovati kao lažan (jer u oktavnom sistemu broj 12 se zapisuje kao “14“, a “12“ u istom sistemu predstavlja zapis broja 10).⁵⁵

Takođe, mnogi filozofi smatraju da je Čalmersova pozicija podložna prigovorima koji su Kripke i ostali semantički eksternalisti odavno upućivali deskriptivizmu,⁵⁶ a to je da kognitivne sposobnosti subjekta nisu dovoljne da odrede referenciju nekog izraza. Oni veruju da taj prigovor važi ne samo u kontra-*činjeničkim*, već i u kontra-*aktualnim* svetovima. Pretpostaviti da, kao što Čalmers čini, karakteristični opis izdvaja referenciju u svakom kontra-*aktualnom* mogućem svetu kao da unapred pretpostavlja nešto što bi tek trebalo dokazati.

Suprotno tome, Čalmers smatra da njegova pozicija predstavlja sintezu Kripkeove i Fregeove semantike tako što izbegava tradicionalne prigovore koji se upućuju deskriptivizmu. Primarne intenzije se razlikuju od deskripcija jer predstavljaju *funkcije* kojima se jednom izrazu dodeljuje ekstenzija, i ne svode se na lingvističke entitete pomoću kojih se definiše neki pojam.⁵⁷ Primarnu intenziju mogu imati i pojmovi koji se ne mogu definisati (recimo, pojam *znanje* ako prihvatimo Getijeove kontraprimere). Ipak, stiče se utisak da je Čalmersu, da bi izbegao standardne Kripkeove prigovore protiv deskriptivizma, potreban “idealizovani“ smisao idealne zamislivosti u kojoj bismo bili lišeni naših akcidentalnih kognitivnih ograničenja.⁵⁸ U takvoj situaciji, u kojoj bismo posedovali kvalitativno potpuni opis scenarija, bili bismo u stanju da pomoću funkcija epistemičke, a zatim i primarne i sekundarne intenzije odredimo referenciju nekog izraza.

54 Dekadni sistem, koji obično koristimo u svakodnevnom životu, ima deset cifara (0-9), dok oktavni sistem ima osam cifara (0-7). Samim tim je moguće da se jedan isti broj zapisuje na različite načine.

55 Stalnaker, R., “Assertion Revisited”, in G., Carpintero and J., Macia (eds.), *Two-Dimensional Semantics: Foundations and Applications*, Oxford University Press, Oxford 2006, p.302-303.

56 Ovaj prigovor se, između ostalih, može naći u Byrne, A., and Pryor, J., “Bad Intensions”, in G., Carpintero and J., Macia (eds.), *Two-Dimensional Semantics: Foundations and Applications*, Oxford University Press, Oxford 2006, pp.38-54. Kripkeova kritika deskriptivizma najbolje se vidi u Kripke, S., *Naming and Necessity*, Harvard University Press, Cambridge 1980, Lecture 2.

57 Chalmers, D., “On Sense and Intension”, *Nous* 36, *Supplement : Philosophical Perspectives* 16, 2002, pp.135-182

58 Brogaard, B., “That May Be Jupiter: A Heuristic for Thinking Two-Dimensionally”, *American Philosophical Quarterly* 44, 2007, p.316.

Upravo ovaj “idealizovani” pojam idealne zamislivosti filozofi često dovode u pitanje. Načelni prigovor je taj da bi svaka dobra epistemologija trebalo da bude prilagođena ljudskim saznavnim sposobnostima i da ne postavlja nerealne zahteve.⁵⁹ Filozofi su često skloni da misaone eksperimente vrše na način da se postave u poziciju Boga, odnosno svemoćnog bića. Čini se da nas i sam izraz “S je zamisliv” (*conceive-able*) navodi na pogrešan trag, jer se može čitati kao “*moгуće* je zamisliti S”, gde se misli na metafizičku mogućnost. Ipak, u kontekstu modalne epistemologije, u kojoj se istražuje da li postoji adekvatno opravdanje za naša modalna verovanja, ovakvo čitanje i samo predstavlja modalni iskaz pa ga je potrebno nekako opravdati. Može se postaviti pitanje “zašto je moguće zamisliti S”. Ako, u duhu modalnog racionalizma, ponudimo odgovor “moguće je zamisliti S zato što je *zamislivo* da je moguće zamisliti S” upadamo, ponovnim postavljanjem pitanja, u beskonačni regres.⁶⁰

Zato se čini da je “S je zamislivo” bolje čitati kao “*x može* da zamisli S”. Ali tada je prihvatljiviji “ne-idealizovani” smisao idealne zamislivosti, po kom osoba *x* može na koherentan način da zamisli iskaz *S*, i ne postoji niko u zajednici ko može da je opovrgne.

Idealizovana koncepcija idealne zamislivosti često za potsticaj uzima intuiciju da je nešto moguće zato što bi Bog mogao to da učini. Rebeka Hanrahan ukazuje da nijedna koncepcija Božje svemoći ne podržava modalni racionalizam.⁶¹ Na primer, ako, poput Dekarta, verujemo da Bog može da učini nemoguće stvari, onda zamislivost svakako nije pouzdan vodič za metafizičku mogućnost. Sa druge strane, ako, poput Spinoze, verujemo da su aktualne istine nužne istine, onda je svaki zamislivi kontra-*aktualni* scenario metafizički nemoguć. Ako pak, poput Akvinskog, Kripkea, i Čalmersa, verujemo da Bog ne može da čini nemoguće stvari, jer bi to vodilo u protivrečnost (jer bi to podrazumevalo stav “moguće je da se učini nemoguće”), onda se suočavamo sa cirkularnim zaključivanjem: Bog ne može da učini metafizički nemoguće stvari zato što su protivrečne; sa druge strane, Bog ne može da učini protivrečne stvari zato što je protivrečnost opis metafizičke nemogućnosti. Time bismo, u stvari, jednostavno odbacili tezu da Bog može da učini nemoguće stvari. Ostaje opcija da tvrdimo da je nešto metafizički moguće zato što Bog želi da to bude moguće, odnosno da je činjenica da Bog želi da nešto bude moguće dovoljan uslov da to zaista bude moguće. Ali tada se za nas javlja problem jer mi nismo u poziciji da znamo šta Bog želi, tako da ne znamo ni da li je ono što zamišljamo u skladu sa njegovim željama. Na taj način, pozivati se na Božju

59 Worley, S., “Conceivability, Possibility, and Physicalism”, *Analysis* 63, 2003, pp.15-23; Hanrahan, R., “Consciousness and Modal Empiricism”, *Philosophia* 37, pp.281-306.

60 Bealer, G., “Modal Rationalism and Rationalist Renaissance”, in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p.75-77.

61 Hanrahan, R., “Getting God Out of Our (Modal) Business”, *Sophia* 48, 2009, pp.379-391.

omnipotenciju kao na *jedini* argument koji opravdava naša modalno-epistemološka stanovišta Hanrahan naziva “varanje sa Bogom“ (*cheating with God*).⁶²

Pored ovog prigovora, javlja se tzv. “prigovor nepotpunosti“ (*the incompleteness objection*),⁶³ po kom mi nismo u stanju da ponudimo potpuno određen i koherentan scenario. Jer kad bi smo to mogli, onda bismo bili u stanju da za svako naše verovanje znamo beskonačan broj logičkih posledica, što je za nas nemoguće. Naš sistem verovanja je po svojoj prirodi nepotpun, tako da je načelno moguće da se, dodavanjem novih iskaza, sistem načini protivrečnim. Videli smo da Čalmersova definicija idealne zamislivosti može da se tumači kao da pretpostavlja samo *neprotivrečnost* našeg sistema verovanja, a ne i njegovu potpunost. A, kao što je poznato, ako jedan sistem nije potpun, ne znači i da je protivrečan. Na taj način je teret dokaza na onome ko tvrdi da je u pitanju protivrečan sistem.

Ipak, “idealizovana“ koncepcija idealne *pozitivne* zamislivosti, po kojoj smo u stanju da zamislimo *scenario*, kao da podrazumeva da možemo da ponudimo *neprotivrečan i potpun scenario*, a tada teret dokaza prelazi na stranu onog ko to tvrdi, jer mora da pokaže na koji način je sistem koji zamišlja potpun. Ovde se potpunost može shvatiti u uobičajenom smislu, kao sistem iskaza čije svako *ne-trivijalno* proširenje vodi u protivrečnost.

Ovi razlozi mogu da nas navedu da prihvatimo “ne-idealizovani“ smisao idealne pozitivne (primarne) zamislivosti, na način na koji je na početku definisan. Istina, tada se javlja problem da se navede zašto bismo verovali da *situacija* koju zamišljamo može da se realizuje u barem jednom koherentnom scenariju. Ipak, čini se da je za nas *racionalno* da to prihvatimo. Ono što je u ne-idealizovanom pojmu idealne zamislivosti bitno jeste da je situacija koju zamišljamo dobro opisana i *relevantna*, što je svakako u domenu naših saznavnih sposobnosti, kao i činjenica da ne postoji bolji rasuđivač koji može da nas opovrgne, a ondavde je na skeptiku da pokaže suprotno. U tom smislu možemo reći da je situacija koju zamišljamo *neprotivrečna i potpuna*. Naravno, ova potpunost nije *apsolutna*, u smislu da zamišljamo potpun *scenario*. Ali može se reći da je ovakva relativizovana potpunost *relevantna*, u smislu da kada zamišljamo situaciju možemo da tvrdimo: “Činjenice koje su nabrojane za opis situacije predstavljaju sve *relevantne* činjenice“. Dovoljno je da dozvolimo da su *ne-trivijalna* (i, u ovom slučaju, *ne-relevantna*) proširenja *situacije* koju zamišljamo moguća, ali da nijedno od njih ne vodi u protivrečnost. U ovom slučaju je *teret dokaza* ponovo na strani skeptika koji sada treba da ukaže da postoji *ne-trivijalno* proširenje situacije koju zamišljamo koje vodi u protivrečnost.

62 Ibid., p.385-388.

63 Ibid., p.389; takođe, vidi Hanrahan, R., “Consciousness and Modal Empiricism”, *Philosophia* 37, 2009, p.282-290.

Iako Čalmers u svojim tekstovima više favorizuje “idealizovani” smisao idealne pozitivne zamislivosti, čini se da mu, ukoliko pretpostavimo da su gore navedeni prigovori vezani za potpuni opis scenarija plauzibilni, “ne-idealizovani” smisao idealne pozitivne zamislivosti uvek stoji na raspolaganju kao zgodna odstupnica za odbranu svoje pozicije.

Moguće je da je i ne-idealizovana koncepcija idealne zamislivosti dovoljna da se održi epistemička verzija dvodimenzionalne semantike. Ipak, brojni filozofi su još uvek načelno skloni da kritikuju ideju povezivanja epistemičkog i semantičkog domena.⁶⁴ Stoga je zgodno videti da li je Čalmersov modalni racionalizam efikasan i bez njegove semantičke teorije, jer bi takva mogućnost činilo njegovu poziciju još lakšom za odbranu.

VI. Argument bez Čalmersove semantike

Čalmersov omiljeni argument, koji pokazuje da postoje instance argumenta na osnovu zamislivosti koje ne zavise suštinski od prihvatanja epistemičke verzije dvodimenzionalne semantike, jeste argument na osnovu zamislivosti zombija (*the zombie argument*).

Argument je prvenstveno usmeren protiv minimalnog fizikalizma,⁶⁵ po kom je fizičko dovoljan uslov (u smislu necesitacije) za mentalno, čak i ako je zamislivo da to nije slučaj. Drugim rečima, fizikalizam tvrdi da u svakom metafizički mogućem svetu mentalno *supervenira*⁶⁶ nad fizičkim. Iz toga sledi da su zombiji, to jest, naši mikrofizički duplikati koji ne poseduju subjektivna iskustva, metafizički (sekundarno) nemogući. U Čalmersovoj terminologiji, Minimalni fizikalizam se može izraziti na sledeći način:

64 Martin Dejvis smatra da se većina Čalmersovih rezultata može postići slabijom tezom da postoji *koincidencija* između epistemičkih i pojmova i nužnosti primarne intenzije. Vidi Davies, M., “Reference, Contingency and the Two-Dimensional Framework”, in G., Carpintero and J., Macia (eds.), *Two-Dimensional Semantics: Foundations and Applications*, Oxford University Press, Oxford 2006, pp.141-175.

65 Prikaz minimalnog fizikalizma se može videti u Kim, J., *Physicalism or Something Near Enough*, Princeton University Press, Princeton 2005. Čalmers ovu vrstu fizikalizma često naziva “materijalizam B-tipa” (*type-B materialism*). Vidi Chalmers, D., “Consciousness and its Place in Nature”, in D., Chalmers, (ed.), *Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings*, Oxford University Press, New York and Oxford 2002, p.253-257.

66 Što bi značilo da je nužno da ako su dva entiteta identična u pogledu fizičkih svojstava, onda su identična i u pogledu mentalnih svojstava; i obrnuto, ako se razlikuju u pogledu mentalnih svojstava, onda se razlikuju i u pogledu fizičkih svojstava.

(17) $PTI \rightarrow Q$ je sekundarno nužno.

Minimalni fizikalizam⁶⁷

gde je P konjunkcijau svih mikrofizičkih činjenica (zajedno sa prirodnim zakonima), T predstavlja raselovsku "to je sve" činjenicu drugog reda (*totality-clause*), I predstavlja indeksičku informaciju, a Q bilo koju činjenicu fenomenalne svesti (npr. "neko je svestan", ili "neko vidi crveni paradajz"; samim tim $\neg Q$ znači "niko nije svestan" itd.).

U manje razvijenoj, i nešto izmenjenoj formi,⁶⁸ ovaj argument se može izraziti na sledeći način:

(18) $PTI \wedge \hat{A}Q$ je idealno pozitivno primarno zamislivo.

Zamislivost zombija

Sada pomoću Slabog modalnog racionalizma, i pravila *modus ponens*, možemo dobiti:

(19) $PTI \wedge \hat{A}Q$ je primarno moguće.

Ovde, kao što smo ranije videli, imamo dve⁶⁹ relevantne opcije: Čalmersovu ili Stalnakerovu verziju dvodimenzionalne semantike. Ukoliko prihvatimo Čalmersovu semantiku, dobijamo:

(20) $PTI \wedge \hat{A}Q$ je sekundarno moguće.

I time je Minimalni fizikalizam opovrgnut. Ipak, ovde nas zanima šta se dešava ukoliko ne prihvatimo Čalmersovu semantičku teoriju. Moguće je pretpostaviti da primarna intenzija bilo fenomenalnih pojmova Q , bilo mikrofizičkih pojmova P , ne koincidiraju. Na primer, akoPod pretpostavimokom da je Stalnakerova semantička teorija tačna, ondada su P i Q subjunktivno rigidni (da imaju nužnu sekundarnu intenziju), ostaje mogućnost da je primarna intenzija od P i Q P i Q imaju kontingentnu primarnu (i nužnu sekundarnu) intenzijua., odnosno *da su* epistemički fleksibilni, i da je Stalnakerova semantička teorija tačna.

67 U stvari, ovo bi bila jedna od posledica Minimalnog fizikalizma, jer se Q odnosi na jedno od svojstava koja pripadaju *vrsti* mentalnih stanja M . Ipak, ovde nas zanima samo Q , odnosno subjektivna svesna iskustva.

68 Potpuna verzija ovog argument se, na primer, može naći u Chalmers, D., "The Two-Dimensional Argument Against Materialism", in D., Chalmers (ed.), *The Character of Consciousness*, Oxford University Press, Oxford 2010, p.161.

69 Opciju sa kontingentnim primarnim i kontingentnim sekundarnim intenzijama smo odbacili ranije, kao i Tezu jake nužnosti. Postoji i mogućnost da se zadrži Čalmersova semantika, a da se prihvati (jedna od verzija) tzv. "strategija fenomenalnih pojmova" (*phenomenal concepts strategy*). Njome se tvrdi da je fizikalizam u stanju da objasni specifičnu prirodu Q na način da je (18) istinito a (20) lažno, to jest, da se ponudi fizikalističko objašnjenje zašto je eksplanatorni jaz neizbežan. Ipak, zagovornici ove teze na samom početku prihvataju da je teret dokaza na njihovoj strani i pokušavaju da ponude adekvatno *objašnjenje* zašto Čalmersova semantika ne važi za fenomenalne pojmove.

Ali čak i da prihvatimo da primarna i sekundarna intenzija od Q (*bol* i *bolnost*) ne koincidiraju,⁷⁰ argument je podešen tako da je Minimalni fizikalizam lažan. To je zato što se ispred Q nalazi negacija. Jer ako primarna intenzija od Q (na primer, kada osoba x vidi crveni paradajz) odgovara sekundarnoj intenziji Qf (kada se, u slučaju inverznog spektra, ispostavi da osoba x vidi zeleni paradajz), onda se može tvrditi sledeće:

(21) Ako je $PTI \wedge \hat{A}Q$ primarno moguće, onda je $PTI \wedge \hat{A}Q\tilde{O}$ sekundarno moguće.

Iz (19) i (21) se, po pravilu *modus ponens*, može dobiti:

(22) $PTI \wedge \hat{A}Q\tilde{O}$ je sekundarno moguće.

A ova premisa je takođe dovoljna da opovrgne Minimalni fizikalizam, jer i dalje pokazuje da se činjenice svesnog iskustva ne mogu izvesti iz sveukupnosti mikrofizičkih činjenica.⁷¹

Sa druge strane, u slučaju da mikrofizički termini P nemaju identičnu primarnu i sekundarnu intenziju, javlja se sledeća mogućnost.⁷² Primarna intenzija mikrofizičkih termina P se obično određuje preko kauzalne *uloge* koju oni u jednoj teoriji obavljaju (recimo, primarna intenzija termina “masa“ je “svojstvo tela da se opire ubrzanju, itd.“). Ovakva uloga se može izraziti fizikalističkim rečnikom kojim se opisuju samo *relaciona* svojstva objekata. Sada, da bi se izbegao stav (20), može se tvrditi da se, u *aktualnom* (i svakom kontra-činjeničkom) svetu, *neki drugi* entitet Pf , koji obavlja istu ulogu kao P , može javiti bez Q . Sada imamo sledeću situaciju:

(23) Ako je $PTI \wedge \hat{A}Q$ primarno moguće, onda je instanca
 $P'TI \wedge \hat{A}Q$ sekundarno moguće. od (14)

Iz (19) i (23) se, po pravilu *modus ponens*, može dobiti:

(24) $P'TI \wedge \hat{A}Q$ je sekundarno moguće.

A to ne opovrgava direktno Minimalni fizikalizam.⁷³ Ipak, sada se postavlja pitanje: u čemu se sastoji razlika između P i Pf , s obzirom da obavljaju istu kauzalnu ulogu unutar jedne teorije, to jest, identični su u pogledu relacionih svojstava? Kako je moguće objasniti modalnu iluziju da nam se čini da je (20) istinito? Odgovor koji se nameće jeste da se P i Pf razlikuju u pogledu *intrinsicnih* svojstava

70 Ovakva ideja se, na različit način branjena, može naći u Lewis, D., “Mad Pain and Martian Pain”, in D., Lewis (ed.), *Philosophical Papers*, vol I, Oxford University Press, Oxford and New York 1983, pp.122-130; kao i u Grahek, N., *Feeling Pain and Being in Pain*, MIT Press, Cambridge 2001.

71 Chalmers, D., “Does Conceivability Entail Possibility?”, in T., Gendler and J., Hawthorne (eds.), *Conceivability and Possibility*, Oxford University Press, Oxford 2002, p.197.

72 Chalmers, D., “The Two-Dimensional Argument Against Materialism”, in D., Chalmers (ed.), *The Character of Consciousness*, Oxford University Press, Oxford 2010, p.150-152.

73 Jer Minimalni fizikalizam, ovako izražen, tvrdi samo da je fizičko *dovoljan* uslov za mentalno.

koja sežu izvan granica fizikalističkog opisa. Ali to nas navodi da prihvatimo stav da, pored relacionih svojstava, koja jezik potpune fizike opisuje, postoje i ne-relaciona, intrinzična svojstva prirode, koja izmiču ovakvom opisu. Tek intrinzična i relaciona svojstva mikrofizičkih objekata zajedno predstavljaju dovoljan uslov za javljanje Q , a to je bitno različito od onoga što fizikalizam tvrdi. Ovakvo stanovište se u velikoj meri poklapa sa Raselovim neutralnim monizmom⁷⁴ po kom postoje intrinzična svojstva prirode koja su, sama po sebi, neutralna, a koja se mogu *organizovati* na način koji je opisiv fizikalističkim, kao i na način koji je opisiv mentalističkim rečnikom. Raselov monizam je različit od fizikalizma,⁷⁵ a obično se smatra da je različit i od materijalizma.⁷⁶ Na taj način i Raselov monizam predstavlja zaključak koji je za mnoge savremene fizikaliste neprihvatljiv.

Argument na osnovu zamislivosti zombija nam pokazuje da modalni racionalizam može da postigne značajne filozofske rezultate (u ovom slučaju, na polju fundamentalne ontologije) i bez korišćenja epistemičke verzije dvodimenzionalne semantike. Jedini pravi kontraprimer protiv modalnog racionalizma jeste Teza jake nužnosti, ali smo videli da je, barem načelno, teret dokazivanja na strani njenih zagovornika.

VII. Odgovor na parodiju

U kontekstu rasprave na čijoj je strani teret dokaza, značajnu ulogu ima pokušaj konstruisanja *parodije* na Tezu modalnog racionalizma. Parodijom se želi pokazati da se iz istih opštih principa, koje koristi argument koji se napada, mogu izvesti kontradiktorni ili neželjeni rezultati u odnosu na sam taj argument.

Piter Marton, koji je prvi konstruisao parodiju na Čalmersov argument na osnovu zamislivosti zombija, uočio je da ovaj argument zahteva prihvatanje S5 sistema modalne logike.⁷⁷ U protivnom, ako bismo prihvatili neki slabiji sistem, relacija simetričnosti među mogućim svetovima ne bi važila, pa bi bilo moguće da postoji mogući svet koji je *nedostiživ*. Upravo bi to mogao da bude zombi-svet. Na taj način bi istovremeno bilo moguće da su zombiji metafizički mogući, ali i da je

74 Rasel, B., *Analiza duha*, Otkrovenje, Beograd 2008, str.12. Čalmers Raselov monizam često naziva "materijalizam tipa-F" (*type-F materialism*).

75 Prema fizikalizmu, postoje samo *relaciona* svojstva, a ne i intrinzična (ne-relaciona) svojstva.

76 Materijalizam nam govori da su intinzična svojstva prirode materijalna, dok je Raselov monizam neutralan između materijalizma i spiritualizma.

77 Marton, P., "Zombies versus Materialists: The Battle for Conceivability", *Southwest Philosophy Review* 14, 1998, pp.131-138.

fizikalizam (to jest, $(PTI \rightarrow Q)$)⁷⁸ istinit, jer bi bio istinit u svim *dostiživim* svetovima. Posledica bi bila da argument na osnovu zamislivosti zombija, čak i da je validan i zdrav, ne bi opovrgavao fizikalizam. Zato je Čalmers u obavezi da prihvati S5 sistem modalne logike.

Ipak, tada je u obavezi i da formulu $\diamond p \rightarrow p$ prihvati kao teoremu. Primenjeno na naš slučaj, moglo bi se tvrditi da ako je fizikalizam moguć, onda je fizikalizam istinit. To otvara mogućnost za konstruisanje parodije. Ovde će se, u veoma kratkim crtama, i uz izostavljanje brojnih finesa, prikazati jedna od mogućih verzija parodije na argument na osnovu zamislivosti zombija. Naime, čini se da je fizikalizam, čak i da nije istinit, barem *zamisliv*, i da se može tvrditi sledeće:

(25) $(PTI \rightarrow Q)$ je idealno pozitivno primarno zamislivo. Zamislivost
fizikalizma

Ovo nam se može učiniti prihvatljivim. Ako to prihvatimo, onda se čini da bi se, pomoću iste strategije koju Čalmers koristi, mogao izvesti sledeći stav:

(26) $(PTI \rightarrow Q)$ je sekundarno moguće. iz (25) i (12)-(14) pomoću pravila
zamene i pravila *modus ponens*

Zatim se, pomoću S5 sistema modalne logike, može se dobiti sledeći zaključak:

(27) $(PTI \rightarrow Q)$ je istinito. iz (26) pomoću teoreme S5 sistema, pravila
zamene, i pravila *modus ponens*.

Drugim rečima, zaključak je da je fizikalizam istinit. Pošto (20) i (27) ne mogu biti istovremeno istiniti, a izvedeni su pomoću istih opštih principa, jedno od rešenja je da se odbaci barem jedan od opštih principa. Slabi modalni racionalizam je, barem u ovom kontekstu, najplauzibilniji kandidat za odbacivanje. Na taj način, argument na osnovu zamislivosti zombija nije *zdrav*.

Ipak, moguće je braniti se od parodije na način da se sačuvaju opšti principi, a da se odbaci premisa (25). To je jedna od strategija koju Čalmers primenjuje.⁷⁹ Ipak,

78 Sekundarna nužnost i sekundarna mogućnost se prikazuju uobičajenim modalnim operatorima \square i \diamond .

79 Čalmers nudi i ubedljiviji odgovor na ovako konstruisanu parodiju, a to je da ona povlači prihvatanje Teze jake nužnosti, koju, kao što smo videli, odbacuje iz metodoloških razloga. Vidi Chalmers, D., "Materialism and the Metaphysics of Modality", *Philosophy and Phenomenological Research* 59, 1999, pp.473-496. Ipak, u skorije vreme je Kit Frankish konstruisao parodiju na način da se ne obavezuje na prihvatanje Teze jake nužnosti. Vidi Frankish, K., "The Anti-Zombie Argument", *The Philosophical Quarterly* 57, 2007, pp.650-666. Istraživanje Frankiševe parodije je predmet nekog drugog rada, a u daljem tekstu se u opštim crtama pokazuje principijalna strategija kojom se napada zamislivost fizikalizma, i koja se, *mutatis mutandis*, može primeniti i na Frankiševu parodiju.

čini se da razlozi iz kojih to tvrdi nisu baš najbolji. Naime, Čalmers smatra da, pošto se (18) i (25) međusobno isključuju, sama činjenica da se (18) može prihvatiti kao *premisa* je dovoljna da odbacimo (25). Ovome se može prigovoriti da predstavlja ismevanje (*pitting*) jedne intuicije na račun druge.⁸⁰ Mogli bismo, obrnuto, reći da činjenica što se (25) može koristiti kao premissa pokazuje da (18) nije tačno. Zato je potrebno pronaći argument protiv (25) koji je nezavisan od prihvatanja (18). Ipak, ovaj novi argument ne bi trebalo da bude suviše jak pa da opovrgne i fizikalizam *kao takav*, jer bi to argument na osnovu zamislivosti zombija učinilo *suvišnim*.⁸¹ Potrebno je pronaći ovakav argument, i to pokazuje da je *teret dokaza* sada prešao na Čalmersovu stranu, što je i bio jedan od ciljeva parodije.

Da li Čalmers (barem u ovom slučaju) može da izdrži teret dokaza? Čini se da može, i da je ovde moguće iskoristiti ranije pomenutu razliku između idealizovanog i ne-idealizovanog smisla idealne pozitivne (primarne) zamislivosti.⁸² Može se reći da fizikalizam može biti zamisliv samo u idealizovanom smislu, dok zombiji mogu biti zamislivi u oba smisla. Ako bi to bilo tačno, i ako bi ne-idealizovani smisao bio dovoljan za potrebe modalnog racionalizma, onda bismo, prihvatanjem kritike idealizovanog smisla zamislivosti, mogli da odbacimo parodiju, a da zadržimo sam argument na osnovu zamislivosti zombija. Naime, zamišljanje *situacije* u kojoj je fizikalizam istinit već podrazumeva *potpuno* određenje prirode univerzuma (to jest, da je svaki entitet fizičke vrste). Na taj način se kod fizikalizma ne može primeniti relativizovan pojam potpunosti, jer ne postoje ne-trivijalna proširenja (koji god entitet da uvedemo, unapred znamo da je fizičke prirode). Zato se stiče utisak da ako je zamisliva *situacija* u kojoj je fizikalizam istinit, onda je zamisliv i *scenario* u kom je fizikalizam istinit. Samim tim, ako prihvatimo ranije navedeni prigovor o nepotpunosti, po kom mi nismo u stanju da idealno pozitivno primarno zamišljamo *scenario*, po pravilu *modus tollens* treba da odbacimo stav da je *situacija* u kojoj je fizikalizam istinit idealno pozitivno primarno zamisliva.

Sa druge strane, zamislivost zombija se može tumačiti na način da samo pokazuje da je *situacija* koju zamišljamo takva da fizičko nije dovoljan uslov za postojanje fenomenalne svesti, ali ne i to da je čitava stvarnost fizička ili spiritualna. Zamišljanje zombi-situacije ne povlači zamišljanje zombi-scenarija (to jest, epistemčki mogućeg *sveta* koji je u fizičkom pogledu identičan našem svetu, ali u kome nema subjektivnih svesnih iskustava). Zombi-situacija nam samo sugeriše da fizičko nije dovoljan uslov za mentalno, ali je neutralna po pitanju određenja celokupne prirode univerzuma. Nju je moguće uklopiti i u fizikalistički i u dualistički

80 Frankish, K., "The Anti-Zombie Argument", *The Philosophical Quarterly* 57, 2007, p.663.

81 Frankiš sumira ideju parodije na Čalmersov argument: njome se pokazuje da Čalmersov argument ili nije zdrav ili je suvišan.

82 Ne-idealizovani smisao idealne zamislivosti, u drugom kontekstu, i na tragu Čalmersa, prihvata i razvija Jago, M., Logical Information and Epistemic Space, *Synthese* 167, 2009, pp.327-341.

scenario. Moguća su i ne-trivijalna proširenja zombi-situacije koja je ne čine protivrečnom. Na primer, zombi-situaciju je moguće ne-trivijalno proširiti uvođenjem ektoplazme (spiritualne supstancije), duhova i ostalih entiteta koji nisu izvodivi iz prvobitnog opisa zombi-situacije. Tako je na zombi-situaciju moguće primeniti ranije navedeni *relativizovani* pojam potpunosti koji se odnosi samo na potpunost situacije, a ne i potpunost scenarija. Na skeptiku je sada da tvrdi da postoji ne-trivijalno proširenje koje zombi-situaciju čini protivrečnom.

Ovo je samo naznaka strategije koja se može primeniti u cilju odgovora na parodiju argumenta na osnovu zamislivosti. Sama parodija se može shvatiti kao važno heurističko sredstvo koje nas navodi da se, na još određeniji način, opredelimo za relevantan pojam idealne pozitivne primarne zamislivosti. Čini se da za to Čalmersova pozicija ima dovoljno resursa, i da predstavlja jedno respektabilno stanište u savremenoj modalnoj epistemologiji.

Duško Prelević
Filozofski fakultet, Beograd

Duško Prelević

Chalmers' Defence of the Conceivability Argument

(Summary)

Modal rationalism is a view according to which conceivability a priori entails metaphysical possibility. One of the most influential objections against this view is the claim that there are necessary a posteriori statements. For it seems that their falsity is conceivable but nevertheless metaphysically impossible. However, David Chalmers argues that modal rationalism could be compatible with the existence of necessary a posteriori statements because epistemic two-dimensional semantics framework could explain their nature and there are relevant senses of conceivability and possibility which could plausibly be connected. This paper assesses Chalmers' argument and shows that shifting the burden of proof to the skeptics is one of its best features. The zombie argument is a useful example which shows that even without epistemic two-dimensional semantics modal rationalism could be effective in metaphysics (i.e. it could defeat minimal physicalism). It is also argued in this paper that making parody of the zombie argument, in order to turn the table on modal rationalists, could be a better tool for distinguishing two senses of ideal positive primary

conceivability. The zombie argument could be expressed in “non-idealized” sense of ideal positive primary conceivability, while parody is bound to its “idealized” reading only. This makes parody liable to objections which do not affect the zombie argument. The zombie argument and modal rationalism still stand.

KEY WORDS: modal rationalism, necessary a posteriori statements, epistemic two-dimensional semantics, the zombie argument, ideal positive primary conceivability.